

# Соціальна політика та міграційні процеси

УДК 331.556: [338.45:37]

*В.І. Куценко, Н.П. Руденко*

## Освітня міграція: соціально-економічні та професійні аспекти

*Розкрито головні соціально-економічні та професійні аспекти освітньої міграції в сучасному світі. Означено вплив освітнього рівня робочої сили на головні макроекономічні показники країни, особливості міграційної політики у сфері освіти розвинених країн світу та України. Проаналізовано структуру іноземних студентів у вищих навчальних закладах України за країнами їх походження, структуру підготовки фахівців із зарубіжних країн у розрізі регіонів України та за галузями наук. Визначено головні переваги та можливі негативні наслідки залучення освітніх мігрантів на національні ринки праці.*

*Ключові слова: освітня міграція, іноземні студенти, освітній рівень, міграційна політика у сфері освіти.*

Як свідчить світовий досвід, роль освіти стрімко зростає перш за все в періоди реформ і криз, оскільки в крайніх ситуаціях особливо необхідними є:

- по-перше, узгодження темпів і глибини перетворень із внутрішньою готовністю громадян їх прийняти;
- по-друге, заходи, які пом'якшують наслідки перетворень для людей і забезпечують їх адаптацію до нових реалій.

Використання високоосвічених працівників активізує модернізацію виробництва. Освіта ж виступає одним із соціальних інститутів, покликаних узяти на себе функції економічної соціалізації населення в процесі реформування. Якщо вона не справляється з цими функціями, процес економічної соціалізації населення суттєво утруднюється.

У розвинених країнах 60% приросту національного доходу визначається приростом знань. Так, американські науковці підраховували величину валового внутрішнього продукту (ВВП), вироблену працівниками, що мають освітній ценз 10,5; 12,5 і 14 років [3, с. 275]. З'ясувалося, що саме третя група працівників забезпечує виробництво більше половини ВВП. Подібні дослідження з'явилися і в інших країнах, результати яких аналогічні. За нашими дослідженнями, 26% зайнятого в Україні населення має вищу освіту III-IV рівнів акредитації. Воно ж виробляє близько 60% ВВП. Працівники з вищою освітою забезпечують у 4 рази більшу величину податкових надходжень до бюджету держави, ніж ті, які такої підготовки не мають.

Не дивно, що багато розвинених країн намагаються залучити на роботу не лише трудових мігрантів, але й іноземних студентів, випускників вищих навчальних закладів інших країн, які навчалися у цих країнах. Статистика свідчить, що лише на цьому останні мають значні заощадження, зокрема на витратах на їх навчання та на поліпшення структури зайнятості. Скажімо, у США чистий вигравш від залучення «середнього» науковця в галузі природничих наук у 90-х роках минулого століття перевищував півмільйона доларів [1]. Тобто країна

© В.І. Куценко, Н.П. Руденко, 2010.

має величезну економію перш за все у сфері освіти за рахунок використання освітньої міграції.

Міграційну привабливість, зокрема освітню міграцію, формує економічне становище в країні. Економічне зростання, приміром, сприяє залученню до країни мігрантів, перш за все висококваліфікованих фахівців і молодь для навчання. Адже саме висококваліфіковані громадяни, обдарована молодь налаштовані на розробку інноваційних шляхів соціально-економічного розвитку країни.

Нині ж Україна порівняно з іншими європейськими країнами має досить низький показник ВВП (рис. 1). А це інтегрований показник економічного розвитку. Отже, допоки Україна буде мати такий стан економічного розвитку, до того часу посилюватиметься вплив «мізків».

У 2007 р., приміром, за межі України (переважно у США) виїхало півсотні кандидатів наук (у 2008 р. їх було вдвічі менше). А це величезні втрати для України. Адже, за розрахунками фахівців, виїзд одного фахівця з країни зумовлює втрату 300 тис. дол. США [9, с. 327].

Освітня міграція пов'язана перш за все з виїздом молоді для навчання. В умовах глобалізації та євроінтеграції цей вид міграції активізувався, як і в цілому рух населення. В результаті, за даними ООН, близько 190 млн. осіб нині проживає не в тих країнах, де вони народилися. А це складає 3% населення планети.

Розвиток міграційних процесів, зокрема у сфері освіти, сприяє активізації впровадження не лише в освітню сферу, а й в усі інші сфери економічної діяльності комунікаційних технологій, реалізації різноманітних міждержавних програм тощо.

Як уже зазначалося, не лише США, а й багато європейських країн освітню міграцію використовують для поліпшення соціально-економічної ситуації. США, приміром, у масовому порядку залучають у свої університети науковців, викладачів, студентів із країн Європи, зокрема Франції, Великої Британії, Німеччини. Отримавши диплом магістра чи захистивши у США дисертацію на ступінь доктора філософії (PhD) у конкретній галузі знань, вони там і залишаються. Адже за роки навчання у цій країні вони адаптувалися. Тож не дивно, що близько

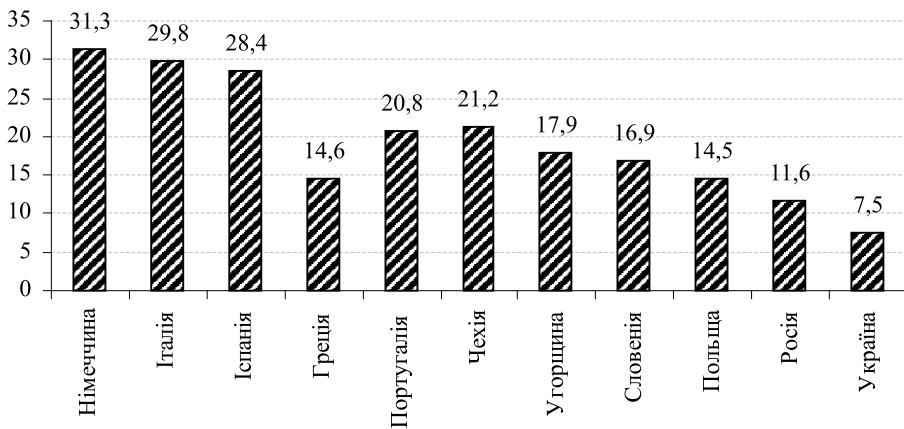


Рис. 1. ВВП на душу населення (за купівельною спроможністю), тис. дол. США, 2007 р.

50% магістрів одразу після закінчення університету працевлаштовуються. Щоправда, США в першу чергу беруть тих спеціалістів, потребу в яких відчуває американська економіка.

В результаті, за офіційними даними, нині в країнах Європи бракує близько 800 тис. науковців і викладачів вищих навчальних закладів на рівні не нижче доктора філософії. Тому нині Європа надзвичайно зацікавлена в припливі як науково-педагогічних працівників, так і студентів з інших країн, у тому числі й з України. До речі, це прозвучало і на Конференції міністрів освіти з питань реалізації Болонського процесу (Лондон, 2007 р.). На ній, зокрема, зазначалося, що нині на території Євросоюзу працює багато науковців і викладачів із країн Азії. Якщо пустити цей процес на самоплив, то вже в недалекому майбутньому в навчальних закладах країн Європи будуть домінувати вихідці з Азії. Останні ж характеризуються більшою цілеспрямованістю, енергійністю, мотивованістю, активним пошуком більш оплачуваної роботи. Здавалося б усе це має позитивно вплинути на інших, спонукати їх до продуктивнішої праці. Однак вони належать до іншої культури. Враховуючи, що фахівці з Азії, як правило, приїжджають до європейських країн з великою кількістю родичів, то це в кінцевому результаті сприяє розщепленню європейської культури, її ідентичності, що не може не турбувати корінних європейців.

Тому європейські країни зацікавлені в тому, щоб до вищих навчальних закладів більше приїжджало молодих людей з європейських країн, у тому числі й з України. До речі, з числа тих, хто приїжджає до нашої країни з метою навчання, теж більшу частку складають представники країн Азії (табл. 1).

Як видно з табл. 1, із загальної кількості іноземних студентів найбільший відсоток складають студенти, які прибули з Китаю. Водночас, слід зазначити, що частка випускників – представників Китаю – є значно вищою. Це свідчить про тенденцію деякого зменшення представників цієї нації у загальній кількості іноземних студентів.

Так, у 2004/05 н. р. серед іноземних студентів на представників Китаю припадало 18%, тоді як у 2008/09 н. р. – 14,2%. Зменшилась і частка представників Ірану (з 6 до 5%), Йорданії, Марокко, Сирійської Арабської Республіки [8, с. 126].

У цілому ж кількість іноземних студентів в Україні зростає. Лише протягом останніх п'яти років вона зросла більше ніж у 1,5 разу. В українських вищих навчальних закладах навчається молодь із 130 країн світу. Найбільше іноземних студентів навчається у м. Києві, Харківській, Одеській, Донецькій, Луганській, Львівській областях (рис. 2).

Серед університетів за кількістю іноземців вирізняються Кримський медичний університет (близько 2 тис.) та Національний технічний університет «Київський політехнічний університет» (1,5 тис.). Найвищим попитом серед іноземних студентів, які навчаються в Україні, користуються науки: технічні, медичні та економічні (рис. 3).

З України активно виїжджає молодь в інші країни для здобуття вищої освіти, їдуть за різними програмами навчання, для проходження там стажування тощо. Лише протягом 2001–2005 рр. кількість українських студентів, які навчалися за кордоном, зросла на 7 тис. осіб, досягши у 2005 р. – 27 тис. Для здобуття вищої освіти вони обрали понад 50 країн світу [3]. Проте найбільше їх навчається в Німеччині та Російській Федерації.

Якби ті, що здобули вищу освіту за кордоном, поверталися назад в Україну, використовуючи новітні технології, якими вони оволоділи, це сприяло б не лише

Таблиця 1

Навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах у 2008/09 н.р.  
за країнами походження

	Всього навчається		Прийнято на початковий цикл навчання		Випущено після завершення повного циклу навчання		Довідково: навчалосся іноземців-студентів в Україні у 2006/07 р., %
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Всього:	35780	100,0	7908	100,0	5247	100,0	100,0
в тому числі:							
Китай	5031	14,1	1702	21,5	1197	22,8	17,0
Індія	2180	6,1	113	1,4	182	3,5	6,0
Іран	1789	5,0	264	3,3	247	4,7	6,0
Йорданія	2203	6,2	272	3,4	224	4,3	7,0
Ліван	512	1,4	70	0,9	93	1,8	–
Малайзія	1296	3,6	3	0	250	4,8	4,0
Молдова	1297	3,6	299	3,8	182	3,5	3,0
Марокко	833	2,3	155	2,0	97	1,8	3,0
Пакистан	313	0,9	32	0,4	35	0,7	–
Російська Федерація	4717	13,2	914	11,6	887	16,9	13,0
В'єтнам	496	1,4	98	1,3	105	2,0	–
Сирійська Арабська Республіка	1671	4,7	176	2,2	401	7,6	7,0
Туніс	616	1,7	111	1,4	112	2,1	–
Туреччина	1024	2,9	352	4,5	91	1,7	3,0
Туркменістан	1817	5,0	648	8,2	153	2,9	3,0
Інші країни	9985	27,9	2699	34,1	991	18,9	28,0

\* Статистичний бюлетень. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2008/09 навчального року. – К. : Держкомстат, 2009. – С.126.

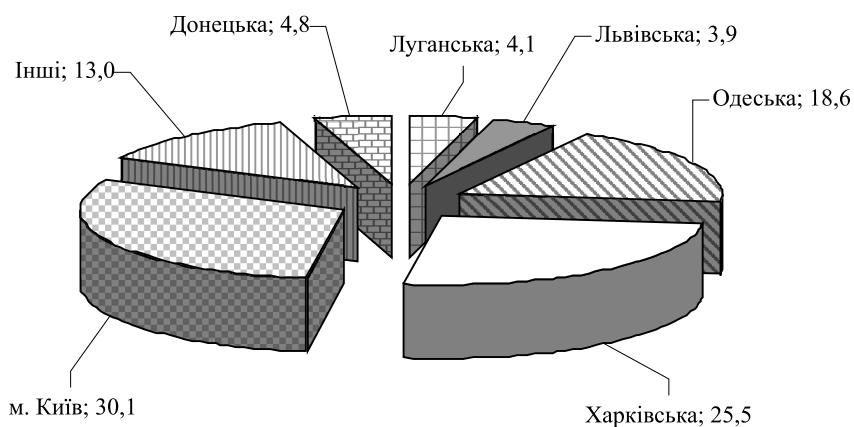


Рис. 2. Регіональна структура підготовки фахівців зарубіжних країн, 2008 р.

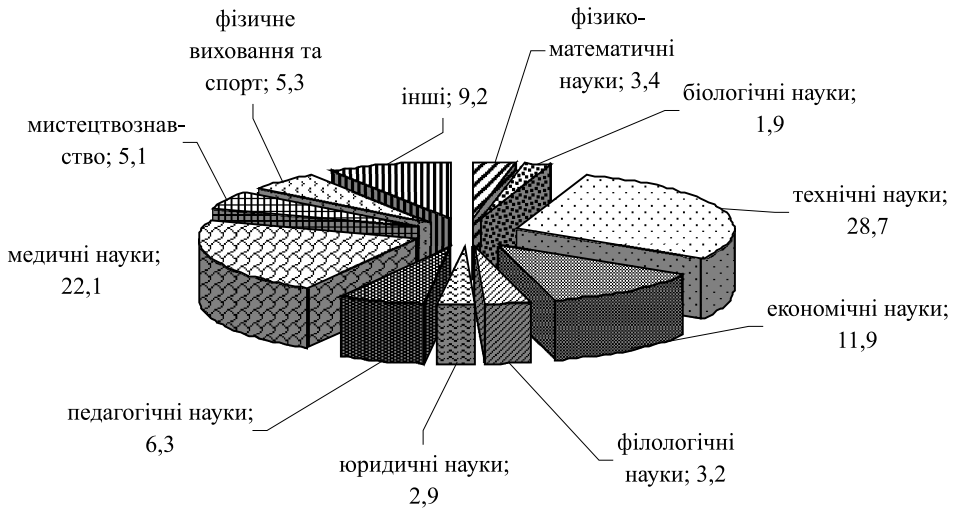


Рис. 3. Структура фахової підготовки аспірантів із зарубіжних країн за галузями наук, 2008 р., %

Таблиця 2

Розподіл населення за рівнем освіти та статтю

Показник	Все населення		у тому числі за статтю:			
	2007	2008	жінки		чоловіки	
			2007	2008	2007	2008
Кількість населення у віці 14-35 років і старші – всього (тис.)	14233,9	14081,8	7034,0	6926,0	7199,9	7155,8
Розподіл населення (%) у віці 14-35 років і старші за рівнем освіти:						
– повна вища	16,5	17,7	18,6	19,9	14,4	15,6
– базова вища	2,6	2,9	2,9	3,5	2,4	2,4
– неповна вища	16,2	15,9	18,5	18,7	14,1	13,2
– повна загальна середня	45,3	44,8	42,2	40,6	48,2	48,6
– базова загальна середня	16,5	15,7	15,1	14,7	17,8	16,7
– початкова загальна середня	2,7	2,8	2,6	2,4	2,8	3,2
– не мають початкової загальної та неписьменні	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Довідково: частка населення у віці 14-35 років і старші, яке має професійно-технічну освіту	22,7	22,6	18,9	18,2	26,4	26,9

\* Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2008 році. – К.: Держкомстат, 2009. – С. 29-52.

підвищенню інтелектуального потенціалу в країні, але й зростанню економічних показників. Для України важливе значення має і перше, і друге. Адже вищу освіту в нашій державі мають лише 17,7% (серед населення у віці 14-35 років) (табл. 2).

Рівень економічної активності є найвищим саме серед осіб з вищою освітою (рис. 4).

Рівень безробіття найнижчим є серед осіб з вищою освітою (рис. 5).

Освітній рівень населення є важливим чинником і забезпечення продуктивності праці. Тобто що більша частка населення з вищою освітою, то кращими є практично всі показники, що характеризують соціально-економічний розвиток країни.

І тут, як свідчить світовий досвід, можна використати потенціал іноземних студентів, аспірантів. Зростає кількість країн, які проводять розумну міграційну політику щодо іноземних студентів. Більшість із них використовує іноземних студентів, аспірантів як особливо цінний ресурс поповнення власного людського капіталу, враховуючи, що на навчання за кордон, як правило, ідуть країні з кращих.

Приміром, у Франції, Великій Британії, Німеччині освітні мігранти, зокрема студенти, залучаються на національний ринок праці ще під час навчання. Щоправда, при цьому встановлюється час, протягом якого іноземний студент може працювати. Так, у Франції цей час складає 19,5 год. на тиждень, в Англії – 20 год., у Німеччині, у відповідності з прийнятим Законом «Про імміграцію», іноземному студентові дозволено працювати 90 повних робочих днів, або 180 днів по пів робочого дня на рік.

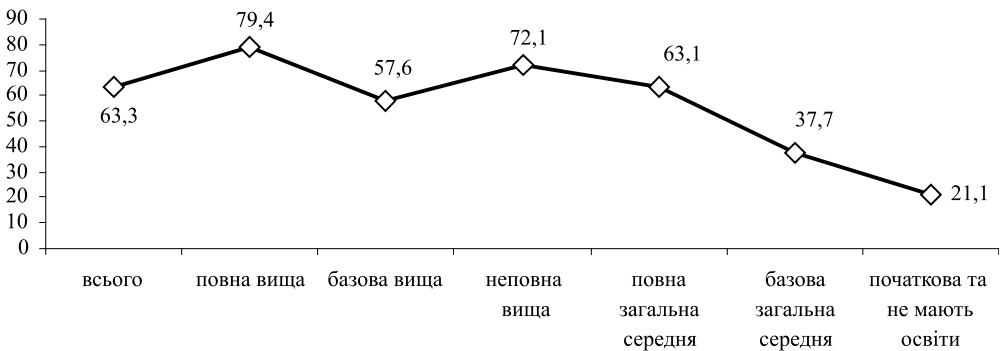


Рис. 4. Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років з освітою, 2009 р., %

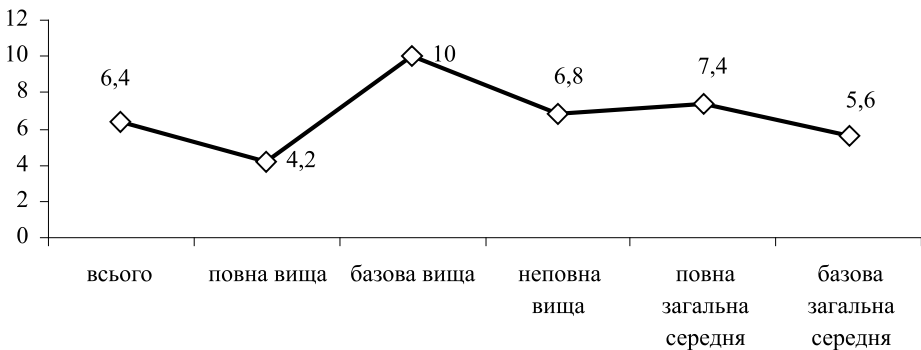


Рис. 5. Рівень безробіття населення у віці 15-70 років, %

До речі, в останній країні зазначений Закон дозволяє кожному іноземцеві, який отримав вищу освіту в Німеччині, з 1 січня 2005 р. протягом року залишатися в країні і шукати собі роботу. Зростанню частки іноземних студентів у німецьких вищих навчальних закладах і тих, хто бажає залишитися працювати в цій країні, сприяє і те, що з першого листопада 2007 р. тут відмінено правило, згідно з яким молоді іноземні фахівці з німецьким дипломом можуть отримати робочі місця, що їх цікавлять, лише в тому випадку, коли на них не претендують громадяни Німеччини.

Українське ж законодавство, на жаль, не передбачає працевлаштування іноземних студентів, від чого наша держава багато втрачає. Згідно з чинним законодавством після закінчення українського вищого навчального закладу випускники-іноземці мають залишити територію нашої країни, якщо вони позбавлені законних підстав для подальшого перебування в Україні. Тобто практично вся іноземна молодь, яка навчалася у нашій країні, після завершення циклу навчання залишає межі України, тоді як українська молодь намагається залишитися на Заході. В результаті наше суспільство втрачає передусім молодих, підприємливих, освічених людей – найцінніший національний ресурс.

Тому для України нині гострою є проблема не лише забезпечення продуктивного використання набутих за рубежом знань для прискорення інноваційного процесу, а й стимулювання повернення української молоді додому. За таких умов освітня міграція може мати позитивну оцінку.

Цьому має сприяти цілеспрямована управлінська діяльність держави. Вона має бути зорієнтована на мінімізацію негативних результатів міжнародних переміщень тих, хто здобуває освіту за межами своєї країни, та використання пов'язаних із цим вигод.

Суттєві зміни в освітню міграцію, в інтелектуальний перерозподіл світу у зв'язку з цим вносить Болонський процес. Адже згідно з Болонською декларацією кожен студент українського вищого навчального закладу має, принаймні, півроку провчитися за кордоном. Проте є великі побоювання щодо того, чи не спричиниться це до прискорення відпливу талановитої молоді з України.

Враховуючи, що високий рівень освіти робить наших громадян конкурентоспроможними, то таким чином, розвиток освітньої міграції сприятиме:

- формуванню конкурентоспроможної економіки України;
- інтелектуальному зростанню нашої нації;
- наповненню державного бюджету і бюджетів тих регіонів, де навчається іноземна молодь (скажімо, у США, за даними центру імміграційних досліджень, іммігранти з вищим рівнем освіти платять більше податків, ніж корінне населення. Малоосвічені іммігранти мають низькі доходи, а тому й платять набагато менше податків. Розрахунки свідчать, що якщо рівень освіти іммігранта вище середньої школи, то державна скарбниця впродовж його життя поповниться на 105 тис. дол.).

А тому слід сприяти розвитку освітньої міграції. Водночас на міждержавному рівні необхідно вирішити питання щодо відшкодування коштів, які витратила держава на підготовку кадрів, які безповоротно мігрували.

#### Список використаних джерел

1. Доклад о развитии человека 2005. Международное сотрудничество на перепутье: помощь, торговля и безопасность в мире неравенства. – М. : Весь мир. – 2005. – 416 с.

2. Карпачова Н. І. Світова проблема міграції висококваліфікованої робочої сили та відтік інтелекту з України / Н. І. Карпачова // Безпека життєдіяльності. – 2007. – №10. – С. 15-17.
3. Кендрик Дж. Сокоупный капитал США и его формирование / Дж. Кендрик. – М. : Прогресс. – 1978. – 275 с.
4. Куценко В. І. Вища і післядипломна освіта в ринкових умовах / В. І. Куценко. – К., 2009. – 224 с.
5. Малиновська О. А. Міграція мовою статистики / О. А. Малиновська // Проблеми міграції. – 1997. – №1. – С. 8-13.
6. Могун В.А. Квантифікація всемирной истории//Історичні і політологічні дослідження. Наук. журн. Дон. нац. у-ту. – 2004. – №3. – С. 4-17.
7. Освіта як освітній капітал // День. – 2008. – 18 січня.
8. Освітні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2008/09 навчального року : [Статистичний бюлетень]. – К. : Держкомстат, 2009. – С. 126.
9. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика / П. А. Сорокин. – М. : Астрель, 2006. – 1176 с.
10. Статистичний щорічник України за 2008 рік. – К., 2009. – 556 с.
11. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М. : Изд-во АСТ, 2004. – 730 с.

**Куценко В.І. Руденко Н.П. Образовательная миграция: социально-экономические и профессиональные аспекты.**

*Раскрыты главные социально-экономические и профессиональные аспекты образовательной миграции в современном мире. Обозначено влияние уровня образования рабочей силы на главные макроэкономические показатели страны, особенности миграционной политики в сфере образования развитых стран мира и Украины. Проанализированы структура иностранных студентов в высших учебных заведениях Украины по странам их происхождения, структура подготовки специалистов из зарубежных стран в разрезе регионов Украины и по отраслям наук. Определены главные преимущества и возможные негативные последствия привлечения образовательных мигрантов на национальные рынки труда.*

*Ключевые слова: образовательная миграция, иностранные студенты, уровень образования, миграционная политика в сфере образования.*

**Kutsenko V.I., Rudenko N.P. Educational Migration: Socio-economic and Professional Aspects.**

*The basic socio-economic and professional aspects of educational migration in modern world are outlined. The influence of workforce education level on the basic macroeconomic indicators and the peculiarities of migration policy in the education sphere of developed economies and in Ukraine are revealed. The structure of foreign students in higher educational establishments of Ukraine by the countries of origin and the structure of foreign specialists' training by the regions of Ukraine and by the field of science are analyzed. The main advantages and possible negative effects of involvement of education migrants in national labour markets are specified.*

*Key words: educational migration, foreign students, education level, migration policy in the sphere of education.*

Надійшло 01.03.2010 р.